

”אנכי עמד בין ה' וביניכם”

- על מבנה קריאת התורה והלכותיה -

במאמר זה נברר בעז"ה את גדרי תקנת קריאת התורה לדורותיה. מתוך כך נבין מספר הלכות שכתבו הפוסקים, ונראה את גישות הראשונים למבנה התקנה הכה מרכזית בכל קהל וקהל מעם ישראל.

חלק א- יסוד תקנת קריאת התורה

א. חובת קריאת התורה

חובת קריאת התורה היא מתקנת משה רבינו (ב"ק פב, א'). אמנם, נחלקו ראשונים אם חובה זו היא מן התורה. רש"י (מגילה יז, ב ד"ה לקרותה) מצדד שיש חובות קריאה שהן מן התורה. לדעתו (ע' ריטב"א שם²) יש צורך עקרוני שעם ישראל כצבור ייפגש

* סוגיה זו נלמדה במסגרת עבודה על ספר אורחות חיים לר' אהרון מלוניל העומד להופיע בעז"ה במכון התורני "אור עציון". תודה לצוות המכון ולעומד בראשו הרב שלום קליין, וכן לכל מי שהעיר והאיר: הרב יאיר יפרת, הרב אריאל גרשוני, ר' אלדד גבאי. יעמדו כולם על הברכה. המאמר נכתב לעלוי נשמת אבי מורי פינחס בן הרב יעקב ז"ל וקרובי אליו ולוצייה נער ובניהם דינאל ומרים הי"ד.

1. "תניא וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים (שמות ט"ו, כג), דורשי רשומות אמרו אין מים אלא תורה שנאמר (ישע' נ"ה, א) הוי כל צמא לכו למים, כיון שהלכו שלשת ימים בלא תורה נלאו. עמדו נביאים שביניהם ותיקנו להם שיהו קורין בשבת, ומפסיקין באחד בשבת, וקורין בשני, ומפסיקין שלישי ורביעי, וקורין בחמישי, ומפסיקין ערב שבת, כדי שלא ילינו ג' ימים בלא תורה". בגמרא שם לא נזכר משה רבנו אך כך נזכר בירושלמי (ר' להלן). וכ"כ הרמב"ם (תפלה י"ב, א), "משה רבינו תיקן שיהיו קוראין בתורה ברבים וכו'". וכ' הכס"מ (שם): "וכלפי מה שאמרו עמדו נביאים ותקנו כתב רבינו מרע"ה, שהוא היה הנביא הגדול וכל נביאים שבדור בית דינו הוא, ועוד שלא עשו דבר אלא בהסכמתו וא"כ אליו ראוי ליחס הענין".

2. זה לשונו (בהסבר ד' רש"י): "דקריאה בתורה בציבור מן התורה בשבתות וימים טובים, דהא אמרינן בברכות (כ"א א') שלמדנו [ברכת התורה] לאחריה מן התורה בק"ו דברכת המזון, ולא שייך ברכה לאחריה למצות והגית בו יומם ולילה, שאין לקריאה זו שיעור דהא כל היום וכל הלילה הוא, ואין בכיוצא בזה ברכה לאחריה וכמו שנהגו, ואין ברכה לאחריה אלא לקריאה כצבור שיש לה שיעור, ומשה ועזרא תיקן שני וחמישי ושבת במנחה".

עם תורתו. וכן דרשו על הפסוק "וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל" (ויקרא כ"ג, מד), "מצותן שיהו קורין כל אחד ואחד בזמנו" (מגילה לא, א).³ ויש שהבינו שתקנת משה רבנו היא גופא חובה⁴ מן התורה.

התוס' (שם ד"ה כל) חולקים וסבורים שרק פרשת זכור חובתה מן התורה אך שאר הפרשיות אינן אלא מדרבנן, וכפשט הלשון בב"ק (שם) "נביאים שביניהם תיקנו". וכדבריהם נקטו רוב הפוסקים.⁵

ב. יתרון קריאת התורה על תלמוד תורה

והנה למרות שכאמור החובה היא מדרבנן לרוב הפוסקים, מצינו בקריאת התורה יתרון על פני מצות תלמוד תורה. ודבר זה בא לידי ביטוי בברכות התורה: בתלמוד תורה של היחיד מצינו רק ברכה לפנייה ולא לאחריה. לעומת זאת בברכה על קה"ת מצינו ברכה גם לאחריה. ובגמ' (ברכות דף כא, א) רצו ללמוד ק"ו מברכת המזון, שאם בברכת המזון לאחריה חייבים מה"ת, ק"ו לברכת התורה שהיא חמורה, שהרי טעונה ברכה לפנייה. ולא מצינו ברכת התורה לאחריה כלל בתלמוד תורה, ועל כרחך שסוגיית הגמ' עוסקת בברכת התורה בצבור, כלומר של קריאת התורה (וכדברי הריטב"א לעיל). ולשיטת הפוסקים שקה"ת דרבנן, איך יתכן ללמוד ק"ו מדבר שהוא מן התורה (מזון) לדבר שחיובו מדרבנן (קריאת התורה), ואם אין מדאורייתא שום עניין מיוחד בקריאת התורה בצבור, כיצד ניתן לחייב ברכה לאחריה דווקא על

3. לימוד זה הובא ברי"ף (יג, א) מתוך הירושלמי (מגיל' ד', א), ושם הוא יותר בהרחבה מאשר במשנה: "משה התקין את ישראל שיהו קורין בתורה בשבתות ובימים טובים ובראשי חדשים ובחולו של מועד, שנא' (שם) וידבר משה וכו'". ויש שניסו למצוא מכאן מקור לקה"ת לפחות במועדים וגם בשבתות. ור' בהערה הבאה.

4. כך משמע בר"ן (לרי"ף שם), המעתיק את ד' הגמ' בב"ק (שם) בסמוך לד' הרי"ף מבלי לראות בכך מחלוקת (אמנם אפשר לדחות ולומר להיפך, שהר"ן מפרש את הירושלמי כאסמכתא עפ"י ד' הבבלי, וכמו שכ' הכס"מ בד' הרמב"ם). וכך הבין הב"ח (תרפ"ה, א), וכתב שלפ"ז ודאי כל קריאה בשבתות מן התורה, אלא שלא היה להם סדר מיוחד ובא עזרא ותיקן הסדר (וצ"ע לדבריו שאם תקנת משה היא מה"ת א"כ גם בב' וה' הוא מה"ת. אמנם על רש"י והריטב"א אין זה קשה, שהם כתבו שיש חובה עקרונית מה"ת, ובשני וחמישי זו תקנת משה, כד' הגמ' ב"ק). וראה בספר שעורים לזכר אבא מרי לגרי"ד סולובייצ'יק (מהד' תשס"ג) ח"א עמ' קנד, שכתב עפ"י ד' הרמב"ן ויק' כג, מד שקה"ת בחג היא קיום חובת "וידבר משה", והוא הרחבה של ה"מקרא קדש" שבמועד (עיי"ש קנג-קעה).

5. ראה מג"א ריש סיל' קל"ה, ובפמ"ג שם: "סתמת כל הפוסקים דהוה דרבנן וקרא אסמכתא". וכן כ' בשו"ע תרפ"ה, ז שרק פ' זכור מדאורייתא. ור' הלכה ברורה (לר"ד יוסף) חלק ז', שו"ת אוצרות יוסף ס' ב בהרחבה. והט"ז (תרפ"ה, ב) כתב כדברי הב"ח שקה"ת מן התורה.

קריאה זו? אמנם כמובן שלא גרועה קה"ת מכל לימוד תורה שמצוותו מה"ת, אך במה היא עדיפה היא ממנו?

ג. שיטת הירושלמי

והנה הירושלמי במסכת ברכות מתייחס לעניין זה וז"ל (ד', א):

א"ר שמואל בר אבדימא לא למדו ברכת התורה מברכת הזימון⁶ אלא לרבים.

כלומר, שברכת התורה שנלמדת בק"ו היא ברכה על קריאת התורה בצבור. אמנם מצד הסברא כיצד אפשר להבין 'חומרא' זו?

וצריך לבאר שאף שהתקנה היא מדרבנן, מ"מ במעמד זה של קריאת התורה בצבור יש צורך לברך גם לאחריה. אמנם מן התורה אין חובה לקרוא בזמן מסוים בצבור, אך כאשר עושים זאת - יש בכך קיום של מצוות תלמוד תורה באופן שונה מהותית מהרגיל, ולכן יש מקום לברכה מיוחדת לאחריה שהרי אין זה רק לימוד אישי פרטי. זהו לימוד של צבור, ולימוד של צבור מחייב ברכה מיוחדת. ודברי הגמ' בברכות (כא, א), הלומדת את המקור לברכת התורה מהפסוק (דברים ל"ב, ג) "כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלוקינו" אינם בסתירה לדברי הירושלמי, שהרי גם שם מדובר בצבור. וכפי שאומר רש"י שם, "כשבא משה לפתוח בדברי שירה אמר להם לישראל אני אברך תחילה". ובפרט שזה גופא הנוסח של "המעולה שבברכות", כדברי הגמ' ברכות (דף יא, ב), "אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו".⁷

האחרונים הביאו ראייה מן המדרש (דברים רבה, פרשה ח):

(דברים ל, יא) כי המצוה הזאת, הלכה אדם מישראל שעומד לקרות בתורה כיצד מברך, כך שנו חכמים, הפותח והחותם בתורה מברך לפניו ולאחריה. ומנין שטעונה ברכה לפניו ולאחריה שכתוב (תהלים קיט, יב) ברוך אתה ה' ואח"כ למדני חקיק, הרי ברכה לפניו. ומנין שטעונה ברכה לאחריה, א"ר שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן שכתוב אחר השירה "וזאת הברכה", מששנה להן את התורה ואח"כ בירך הרי ברכה לאחריה.

6. בירוש' מגילה ד', א הגירסה מברכת המזון.

7. כסברה זו כתב בס' באר שבע סוטה לג, א, הובא גם במג"א (קל"ט, ה). וכן האריך הנצי"ב בפ' לתורה דברים לא, יט. לדעה זו ברכת התורה לפניו בצבור היא מן התורה. אמנם רבו החולקים על דעה זו (ע' ברא"ש ברכות א', יג ובטור מז, יג). ומ"מ גם לחולקים יש מדרבנן מעמד מיוחד לברכה זו, מפני כבוד הצבור כמבואר בסעיף הבא. ור' סיכום השיטות באנ' תלמודית ערך "ברכת התורה".

ד. שאלת רבינו יחיאל את הרא"ש

והנה, מצינו שבשאלה זו, שאלת היחס שבין ברכת התורה של היחיד לבין זו של הצבור, נסתפק בנו של הרא"ש, רבנו יחיאל. כותב הטור (ס' קל"ט, ח):

וכתב אחי הרב יחיאל ז"ל, ואם איחר אדם לבא לבית הכנסת עד קריאת התורה והתחיל בברכות, וכשסיים ברכת התורה קודם שיתחיל פר' הקרבנות קראוהו בתורה, בזה נסתפקתי אם יש לו לברך שוב אשר בחר בנו.

אם נאמר שאין לחלק, ויברך, הואיל ותקנו ברכה זו על קריאתה בציבור יש לו לברך, אף על פי שכבר בירך, או נאמר, ודאי אחת מהן לבטלה, דהיאך יברך ברכה אחת פעמיים בזה אחר זה בלי הפסק בינתיים? וכן היה נ"ל (כצד ב). אמנם שאלתי את פי א"א הרא"ש ז"ל, ואמר לי יש לו לברך פעמיים כי לא חלקו חכמים.

להלכה, נפסק בשו"ע כדברי הרא"ש (קל"ט, ח):

אפילו ברך ברכת התורה לעצמו ותיכף קראוהו לקרות בתורה, צריך לחזור ולברך אשר בחר בנו, כשקורא בתורה, דמשום כבוד התורה נתקנה כשקורא בצבור.

ה. מעמד קריאת התורה דומה למעמד הר סיני

והנה, מצינו במספר הלכות השוואה בין קריאת התורה למעמד הר סיני. דבר זה נגזר מהנאמר לעיל, שיש בקה"ת משום מפגש בין הצבור לבין התורה שהוא מעין מעמד קבלת תורה.

1. עמידת הקורא: ביחס למגילה שנינו (מגילה כא, א): "הקורא את המגילה עומד ויושב". ובגמ' הובאה ברייתא שמחלקת בין מגילה ובין קריאת התורה שיש לקראה בעמידה בלבד (שם): "מה שאין כן בתורה". ומסביר רבי אבהו את מקור הדבר: "דאמר קרא ואתה פה עמוד עמדי... כביכול אף הקב"ה בעמידה". בלימוד התורה אנו יושבים, ובקריאת התורה הקורא עומד. אף לגבי השומעים את הקריאה נחלקו הראשונים: לרוב הראשונים אין צריך לעמוד אלא לשתוק, ולדעת המהר"ם גם השומע צריך לעמוד, ולהלכה נפסק (קמ"ו, ד):

אין צריך לעמוד מעומד בעת שקורין בתורה. רמ"א: ויש מחמירים ועומדים, וכן עשה מהר"ם.⁸

2. תפקיד החזן: השו"ע כותב (קמ"א, ד):

8. וע' מ"ב (יט) שכל בשם הב"ח דגם המהר"ם מודה דמדינא שרי, אלא דס"ל דראוי להדר ולעמוד, מפני שצריך האדם להעלות בדעתו כששומע הקריאה מפי הקורא כאלו קבלה אותה שעה מהר סיני ובהר סיני היו כל ישראל עומדין כדכתיב אנכי עומד בין ה' וביניכם וגו'.

אם ש"צ רוצה לברך לעצמו ולקרות צריך שיעמוד אחר אצלו, שכשם שנתנה תורה על ידי סרסור (=מתווך) כך אנו צריכים לנהוג בה על ידי סרסור.

דין זה שמקורו בירושלמי⁹ ובתוספתא¹⁰ לכאורה לא נזכר בגמרא. המשנה מדברת על העולה שהוא גם קורא, כנהוג היום אצל אחינו בני תימן. ואולם רש"י מחדש שסרסור הוא החזן הניזכר במשנה במסכת שבת (יא, א): ”באמת אמרו החזן רואה היכן התינוקות קוראין אבל הוא לא יקרא”. ופירש"י: ”חזן הכנסת המקרא שבעה הקוראים בתורה, ופעמים שאינו יודע היכן צריכין לקרות למחר, ורואה היכן קורין תינוקות של בית רבן בשבת זו, והן קורין בסדר לאור הנר בבית הכנסת, ויודע שהיא פרשה של שבת זו.”¹¹

הננו רואים שתפקיד מהותי לקריאת התורה: פגישה בין הצבור – הבסיס של כנסת ישראל – לבין תורתו.¹²

9. מגילה ד', א.

10. מגילה ג', יג.

11. להלן בגמ' רש"י מסביר שהחזן רק עוזר לקורא ולא קורא במקומו. וכ"כ בד"ה ראשי פרשיות (יב, ב): ”ומריצן בפיו, שמתוך שראש הפרשה שגורה בפיו הוא נזכר בכולה למחר, ומסייע את שבעה הקורין בנקודה וטעמיה בלחש”. והב"י (קמ"א, ב) הביאו כסמך לבני רומניא (רומא) הנוהגים שהעולה הוא הקורא. ור' להלן.

12. וע"ע ירושלמי מגילה (ג', ז): ”מה טעמא [נחמיה ח ה] ובפתחו עמדו כל העם ומה כתיב בתריה ויברך עזרא את ה' האלהים הגדול במאי גידלו ר' גידל אמר בשם המפורש רב מתנה אמר בברכה גידלו”. כלומר מעמד קה"ת בצבור הוא קידוש שם שמים. בשולי הדברים ניתן להוסיף שמעמד הקהל יונק את כוחו ממעמד הר סיני, ”יום הקהל” (דברים ט', י ועוד). וכתב הרמב"ם (חגיגה ג', ו): ”חייבין להכין לבם ולהקשיב אזנם לשמוע באימה ויראה וגילה ברעדה כיום שניתנה בו בסיני, אפילו חכמים גדולים שיודעים כל התורה כולה חייבין לשמוע בכוונה גדולה יתרה, ומי שאינו יכול לשמוע מכיון לבו לקריאה זו שלא קבעה הכתוב אלא לחזק דת האמת ויראה עצמו כאילו עתה נצטוו בה ומפי הגבורה שומעה”. וראה בהרחבה מה שכתב הרב יהודה זולדן, מועדי יהודה וישראל (מ' שפירא תשס"ד), עמ' 170-195, ”מעמד הקהל וקריאת התורה בבית הכנסת”. אמנם מצינו השואה גם בין לימוד תורה פרטי למעמד הר סיני (קדושין ל, א; ברכות כב, א). אולם שם עוסקים בהנחלת ה”מורשה” לדורות הבאים, ובכללה לעצמינו, כפי שנא' (דברים ד', ט): ”רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך והודעתם לבניך ולבני בניך”, וסמ"ך ליה (שם פס' י), ”יום אשר עמדת לפני ה' אלוך בחרב”. לעומת זאת מעמד הצבור שהוא ”כאילו עתה נצטוו בה” (רמב"ם שם). וזהו החילוק שבין פרט לכלל. על השואת קה"ת למעמד הר סיני כתב גם הגר"ד ב”שעורים לזכר אבא מרי” חלק ב עמ' רכז.

חלק ב- מבנה התקנה ויסודות הלכותיה

נעסוק בע"ה בפרקים הבאים במבנה המדויק של תקנת קריאת התורה לתקופותיה, ובשאלת היחס בין העולה לבין הקורא (המכונה בימינו ה"בעל קורא").

א. תקנת קריאת התורה- תקופת המשנה והגמרא

והנה, כאשר אנו מעיינים במקורות הננו מוצאים שלוש תקופות ביחס לקריאת התורה: תקופת המשנה, תקופת הגמרא ותקופת הראשונים. ונבאר תקופות אלו אחת לאחת.

בתקופת המשנה רק העולה הראשון והאחרון בירכו בתורה, הראשון את הברכה שלפניה והאחרון את הברכה שלאחריה, וכפי ששנינו (מגילה כא, א): "הפותח והחותם בתורה מברך לפניו ולאחריה". וחזרו על כך ושנו ושילשו.¹³

בתקופת הגמרא תקנו שכל העולים מברכים, וכפי שאמרו בגמ' (שם, ב):

והאידינא דכולהו מברכי לפניו ולאחריה, היינו טעמא דתקינן רבנן, גזירה משום הנכנסין ומשום היוצאים.

וצריך להבין, כיצד בתקופת המשנה חלה הברכה על כל מה שבין הברכה הראשונה לשנייה? אם יש חובה לברך, כיצד יצאו ידי חובה אלו שעלו באמצע ולא בירכו? ובפרט הדבר קשה לפי מה שנתבאר לעיל שיש חובה לברך על התורה במיוחד בציבור.

ולכאורה יש כאן שתי אפשרויות להבנה: האחת, באמת אין צורך בברכה נוספת מפני שהכל רצף אחד ודיינו.¹⁴ והשנייה, יש צורך בברכה על הכל, אך כולם שמעו ויצאו ידי חובה בברכת הפותח והחותם.

מצינו למאירי ולמכתם דברים מפורשים בענין זה (מאירי מגילה כא, ב):

הפותח והחותם בשבת מברך לפניו ולאחריה. פ' בגמ' שהפותח והוא הכהן מברך לפניו והמסיים מברך לאחריה, שכל הקריאה מצוה אחת ואין ברכה אלא בראש המצוה ובסופה ונמצאו האמצעיים נפטרים בברכת הראשון והאחרון. אלא שנראה לי שצריך שהקורין האמצעיים יהיו שם מתחלה ועד סוף כדי שישמעו הברכות ויצאו בשמיעתם. ומ"מ אם רצו לעשות מכל קריאה וקריאה מצוה אחת ושיברכו כלם אין כאן משום ברכה לבטלה.

13. ראה תוד"ה הפותח שהוצרכו לשלש ע"מ שנדע שלא רק בקריאת ג' הקצרה ישנה ברכה רק של הפותח והחותם, אלא גם בקריאת ד' או ז' כבשבת דין זה נוהג. וכ"ה בר"ן (יב, ב ד"ה הפותח).

14. ראה רבנו יהונתן מלוניל על אתר שמספיקה ברכה אחת לכולם ודי בזה.

למדנו מדבריו שעל אף שהכל מצוה אחת, מכל מקום כלפי העולה חסרה ברכה. על כך חידש המאירי שהוא חייב לשמוע את ברכת העולה הפותח, ואם לא שמע חייב הוא לברך בעצמו.

לאור זאת, יש להסיק ש”גזירה משום הנכנסין והיוצאים” איננה כפי ההבנה הפשוטה, שהנכנס ישמע את הקורא ויחשוב שאין ברכה ונמצא ניכשל בפעם הבאה שיקרא בלא ברכה.¹⁵ אלא הבעיה היא שאם יעלה לתורה לאחר שנכנס באיחור חייב הוא לברך. וכך באמת מפרש המכתם, בן דורו של המאירי:¹⁶

ואית דלא גרסי גזירה שאינה גזירה אלא חובה... כל הקוראין יוצאין בתחילה בברכה, ובסוף בברכת החותם, אבל עכשיו שהצבור נכנסין ויוצאין שמא יקרא בלא ברכה.

וכיוון מדעתו לראשונים אלו הט”ז (ס’ תכ”ה, ה).

והנה, ניתן ללמוד מדברי המאירי על עמדתו בשאלה שעסקו בה ראשונים ואחרונים¹⁷ בגדרה של תקנת קה”ת - האם קה”ת היא חובת כל יחיד ויחיד, חובה שצריכה כמובן צבור ע”מ שיהיה ניתן לקיימה,¹⁸ אך בעיקרה זו חובת כל אחד ואחד,¹⁹ או חובת הצבור שאינה מוטלת על היחיד, וכשאר דברים שבקדושה (מגילה

15. רש”י שם ד”ה ”משום הנכנסין”: ”שאם יכנס אדם לבית הכנסת אחר שבירך ראשון, ואם לא ישמע את האחרים מברכין, יאמר: אין ברכה בתורה לפניו”.

16. מגילה (מהד’ י-ם תשכ”ה עמ’ ט-י).

17. ר’ הלכה ברורה (לר”ד יוסף) חלק ד’, שו”ת אוצרות יוסף, ופסקי תשובות ח”ב עמ’ קיב בהרחבה.

18. מגילה כג, ב: אין קורין בתורה פחות מעשרה.

19. וכעין שמצינו לענין חובת קריאת מגילה שלא בזמנה לרב (מגילה ה, א), או לרב אסי שחובתה גם בזמנה בעשרה. ואמנם יש לחלק בין חובת עשרה משום פרסומי ניסא (רש”י שם ד”ה שלא) לבין חובת עשרה מדין צבור (רמב”ם תפילה י”ב, ג) ודבר שבקדושה (כס”מ שם). ונפ”מ למשל לדין המובא בס’ תר”צ, יח שיש סברה לומר שנשים מצטרפות למנין לפרסומי ניסא, משא”כ בקה”ת (מג’ כג, ב). ור’ הל”ב (לגמ’) מגילה (עמ’ ט-י). וכבר העירו בזה מדברי הראב”ן (שו”ת ס’ עג): ”שאלני אחי ר’ חזקיה הקורא בתורה למה אומר לציבור ברכו את ה’ המבורך, יברך ברכת התורה ודיו. והשבתי לו לפי שעזרא תיקן לישראל שיהו קורין בתורה בב’ וה’ ובשבת והקורא בתורה מוציא את הציבור ידי חובתן מקריאה, לפיכך הרי הוא אומר לציבור אתם צריכין לברך ולקרות כמוני תסכימו לקריאתי ולברכתי ותברכו עמי והם עונים ומברכין. וכן ש”ץ אומר ביוצר ומעריב, לפי שהוא מוציא את הציבור ידי חובתן ואומר להם תסכימו לקריאתי ולברכתי ותברכוהו עמי והם עונים ומברכין ויוצאין ידי חובתן. וכן המברך ברכת המזון, לפי שהוא מוציא בני הסעודה אומר להם תסכימו. ולכולן סמכו חכמים שתיקנו משה שאמר כי שם ה’ אקרא ואתם הבו גודל אלהינו ותברכוהו אתי”. וע”ע בארחות חיים (שם ס’ טז). ומקור ה”ברכו” בקה”ת בברכ’ נ, א.

כג, ב), שאין בהם כלל חיוב לאדם הפרטי והם חובות הצבור.²⁰ והנה מכך שהמאירי מחייב כל אחד ואחד מהעולים לשמוע הברכה נראה שסובר שחובתם היא כמו הקורא והוא מוציאם ידי חובה כבמגילה ותקיעת שופר.

לעומת זאת, מדברי רש"י וסיעתו נראה שהשומעים וכן העולים לא היו חייבים בברכה. וסברתם, שכך היא חובת הצבור (בתקופת המשנה) לברך על התורה לפני ולאחריה, ובכך התורה "נתברכה".²¹

כלומר, הבעיה איננה שהנכנסים לא שמעו את הברכה,²² אלא שלא יאמרו אין ברכה בתורה. יש צורך כמובן שהתורה תתברך, וזו עיקר תקנת הברכה, ומספיקה ברכה אחת לכולם ודי בזה.²³

גם לאחר מכן (בתקופת הגמרא), לא נשתנה אופי התקנה, אלא שהמצוה האחת חולקה ליחידות קטנות מפני הגזירה, אולם כל זה במסגרת חובת הצבור.

נעניין בשאלה נוספת בדעת המאירי: האם לדעתו האיסור הוא על הקורא לקרוא בלא ברכה או שיש על השומעים איסור לשמוע בלא ברכה?

גם לכך מתייחס המאירי בהמשך דבריו, ונראה שהוא סובר שהשומעים ג"כ צריכים לשמוע הברכה (שם):

ו"מ משום הנכנסין, שיכנסו בין ראשון לשני לשמוע קריאת התורה, ונמצאת שמיעתם שלא בברכה לפניו ומשום היוצאין שיצאו קודם שיקרא האחרון ואין שומעין ברכה לאחריה, ועל סמך פירוש זה נהגו בצרפת לברך בקול בינוני להשמיע לכל את הברכות.²⁴

20. כך נקט הרמב"ן במלחמות מגילה (ברי"ף ג, א): "השנויים במשנתנו כולן חובות הצבור הן... אבל במגילה כשם שהצבור חייב כך כל יחיד ויחיד חייב".

21. ומצינו בירושלמי (ברכות ה, ג): "היה קורא בתורה ונשתתק, זה שהוא עומד תחתיו יתחיל ממקום שהתחיל הראשון, אם את אמר ממקום שפסק, הראשונים נתברכו לפניו ולא נתברכו לאחריהן והאחרונים נתברכו לאחריהן ולא נתברכו לפניהן, וכתוב תורת ה' תמימה משיבת נפש שתהא כולה תמימה". וע' טור ובי"ט ס' קמ.

22. שאילו זו היתה הבעיה, היתה להם חובה, כמו שכתב המכתם לעיל, ולא גזירה.

23. ניתן גם לנסח את השאלה באופן כזה: האם התקנה והברכה על התורה הם חובת "הפצא" של התורה, או שזהו דין ב"גברא" העולה, שהוא מחוייב בקה"ת וממילא צריך לברך עליה.

24. והובאו דברי המאירי אלו בביאור הלכה קלט, ו ד"ה והברכות. והנה אף שיש לומר שכוונת המאירי לא לחדש חיוב שמיעה בברכה על השומע מדינא, אלא מחמת הגזירה, שמא יחשוב הניכנס שאין ברכה בתורה לפניו, וכמו ש' רש"י. מ"מ קשה לומר כן שהמברך יצטרך לברך בקול רם מפני הגזירה ואם לא בירך לא יצא ידי חובתו, שלא יהיה טפל חמור מן העיקר, וסו"ס הוא לעצמו צריך לברך, וכן עשה, א"כ אמאי צריך לחזור? אלא ע"כ, כך הבין הביה"ל, שיש חיוב על

לסיכום: כבר ביחס לתקופה הראשונה והשניה הננו רואים שתי גישות ביחס לתקנת קה"ת. גישה אחת (מאירי והמכתם) - קה"ת היא חובת כל אחד ואחד, לקרותה ולשומעה בצבור. וגישה שנייה (רש"י, רמב"ן ורבנו יהונתן) - קריאת התורה כחובת הציבור גרידא.

ב. תקנת קריאת התורה - תקופת הראשונים

בתקופת הראשונים אנו עדים לשינוי ממנהג הגמרא, כאשר העולה אינו קורא אלא הש"ץ הוא הקורא, וכנהוג בימינו ברוב קהילות ישראל (מלבד יוצאי תימן).

התוספות כתבו (מגילה כא, ב ד"ה תנא²⁵): "ועכשיו... התקינו שלא לבייש את מי שאינו יודע לקרות". אמנם מדין הגמ' אין שנים קוראין בתורה משום ש"תרי קלי לא מישתמע" (רש"י שם ד"ה ובלבד), ורק במגילה התיירו, אך מכיון שיש שאינם יודעים לקרוא התקינו שהש"ץ יקרא עם כולם שלא לבייש (כדברי המשנה בכורים ג', ז). מדברי תוספות נראה שדין תרי קלי אינו פוסל את הקריאה אלא שאין זה לכתחילה, אך מחמת התקנה קוראים כיום שניים. וכך משמע מדברי הר"ן (ברי"ף מגילה יב, א ד"ה קראה): "אע"ג דהאיזנא קרי תרי... איכא למימר דתקון הכי שלא לבייש".²⁶

התוספות²⁷ דוחים את דברי רבנו משולם²⁸ הסובר שאף בזמן הגמ' קראו שנים (מלבד שמונה פסוקים אחרונים שבתורה) ולדעתם בזמן הגמ' קרא אחד בלבד. התוספות מקשים על כך שלכאורה מדברי הירושלמי²⁹ משמע שיש חזן הקורא בקביעות עם העולה, ומיישבים בשתי דרכים: האחת, החזן הוא המעלה לתורה, גבאי בימינו, ולא ה"בעל קורא". השנייה, החזן "קצת מסייע לו בנחת" (בשקט), ואין זה כקריאה בשנים.

אמנם כאמור כל זה בתקופת הגמרא, אך לאחר תקנת הראשונים קוראים שנים. וראוי להביא כאן את דברי האגור, המציין את המעבר בין קריאת העולה (עם עזרה של החזן) לבין קריאת ה"בעל קורא" (סימן קצ):

השומע לשמוע והוא גדר בשמיעת קה"ת עם ברכותיה, ולכן מסיק הביה"ל שלדעה זו המברך בלחש לא יצא יד"ה. ומסיים (שם) ואף שבדיעבד אין לחזור ולברך דסב"ל, מ"מ נלמד מזה גודל החיוב לכתחילה.

25. ובעוד מקומות.

26. וע' אגרות משה או"ח א, קג שהבין שהעולה קורא בלחש, אך פשט ל' הר"ן ל"נ כן. וכן משמע מד' הראב"ה שהביא מנהגו של ר"ת. אמנם מד' המרדכי שבת (פ"ק סי' רלו) משמע כד' הגרמ"פ.

27. ב"ב טו, א תוד"ה שמונה.

28. והריטב"א ב"ב טו, א ד"ה יחיד מעיד שכך היו שנהגו בפרובנס.

29. מגילה ד', א (דף כז, ב).

יש לחזן לסייע לקורא בתורה בנחת ולא בקול רם כדברי הגאונים משיבולי הלקט.³⁰ ואני המחבר ראיתי באשכנז עושים ההפך, שהחזן קורא בקול רם והקורא קורא בלחש. כי לפעמים יקרא עם הארץ שאינו יודע לקרות שלא יטעה³¹ אפילו במסייעין אותו. אבל כשהחזן קורא בקול רם, קורא אחריו מלה במלה ואינו טועה, וזהו מנהג יפה, וכן איתא במרדכי פ"ק דשבת וז"ל גם מכאן דקדק הר' שמואל מבובנ"בורק שאין לקרות בקול רם עם הש"צ, והכי אמרינן אין שנים קוראין בתורה. ומה שהחזן קורא בתורה ראיה מפ' בתרא דמסכת סופרים התקינו להקרות את היודע ואת שאינו יודע שלא לבייש את שאינו יודע ע"כ.

ג. שיטת הרא"ש

הרא"ש³² דוחה את השוואת התוספות לביכורים, השוואה שממנה למדו התוספות שבעל הקורא קורא ביחד עם העולה כדי שלא לביישו. לדבריו, שם עם הארץ הייב להביא בכורים ולכן מקרין אותו, אך כאן "בקיאים יקראו והאחרים ימנעו, ומחמת הבושה יתנו לב ללמוד הפרשה!".

לכן הסביר הרא"ש שהבעיה שמחמתה תקנו שבעל הקורא יקרא ביחד עם העולה, היא שהקורא סבור שהוא יודע לקרות ולא נמנע מלעלות, אך אינו מוציא את הרבים מחמת ש"אין הכל בקיאים בטעמי קריאה ואין צבור יוצא בקריאתו",³³ ואם לא יקראוהו "אתי לאנצויי". לכן התקינו שהש"ץ הבקי בקריאה יקרא. ומ"מ גם העומד לקרות (העולה) יקרא בנחת (בשקט!) ובדקדוק עם הש"ץ שלא תהיה הברכה לבטלה, שכן לא מסתבר שאותו שאינו יודע לקרות יברך על קריאת הש"ץ.

והנה הרא"ש הוכיח שיטתו מהתוספתא³⁴ (מגילה ג', יב):

בית הכנסת שאין להם מי שיקרא אלא אחד, עומד וקורא ויושב ועומד וקורא ויושב עומד וקורא ויושב אפי' שבעה פעמים.

וכתב הרא"ש (מגילה ג', י):

וזו ראיה למה שכתבתי לעיל, דמי שאינו יודע לקרות שלא יעלה בתורה, דהויא ברכתו לבטלה, דאם היה מותר שיעלה ויברך והחזן יקרא, טוב היה יותר בענין זה ממה שיקרא אחד שבע פעמים.

30. ס' לו.

31. כוונתו: גם אם יסייעוהו לא ידע לקרוא.

32. מגילה ג', א.

33. בב"י בס' קמב הביא בשם מהר"י חביב שמדובר בטעות הפוסלת שהיא פירוש הפסוק ממש, או שלכתחילה גם קריאה עם טעויות שאינן פוסלות אסורה.

34. וכן הובא להלכה בשו"ע קמ"ג, ה.

הגר"א בביאורו³⁵ תמה על הרא"ש, שהרי בזמן המשנה היה מברך הפותח והחותם, וא"כ מה היינו מרויחים בכך שיעלו ויקרא החזן, הרי הם אינם מברכים? ולתוספת ביאור: באמת בימינו כתבו הפוסקים³⁶ שלפי הרמ"א,³⁷ הפוסק שלא כרא"ש ועם הארץ יכול לעלות לתורה (כשיטת התוס' דלעיל), אם רק אחד יודע לקרות יעלו כולם וישמעו מהש"ץ, אך בזמן התוספתא שרק הפותח היה מברך לא היתה תועלת להעלות עמי הארץ ולכן "עומד וקורא ויושב אפי' שבע פעמים". אמנם יש ליישב קושיית הגר"א על הרא"ש, שכוונתו היא שאם היה יכול הע"ה לברך, היה יכול לעלות לפחות כחותם או כפותח, וזה עדיף מאשר שיברך קורא אחד את כל הברכות, אלא ע"כ שעם הארץ לא יכול לברך כלל. אמנם לגר"א נראה זה דוחק, ועצה זו באמת מועילה, אלא שבזמן התוספתא מכיון שכל העולים שבאמצע אינם יודעים לקרות א"א להעלותם וממילא האחד שקורא כבר מברך הכל, אך לדין באמת עצה זו מהני ודו"ק.

לסיכום שיטת הרא"ש:

א. בניגוד לתוס' שהש"ץ קורא להוציא את עם הארץ שאינו יודע לקרוא, הרא"ש סובר שתפקידו להוציא ידי חובה את הצבור והחשש היה שעם הארץ יעלה ולא יוציא את הציבור.

ב. המברך שהוא העולה חייב לקרוא, ואין חסרון של תרי קלי משום שהוא קורא בשקט.

הקושי בדברי הרא"ש הוא שמדוע לא נאמר 'שומע כעונה'³⁸ ויברך העולה והש"ץ יקרא? כמו כן צריך להגדיר מיהו בעל המצוה העיקרי, ומהי חלוקת התפקידים בין העולה לבין הש"ץ.

ד. הסבר מחלוקת תוס' ורא"ש

ונראה לבאר בעזה"י ששורש מחלוקת התוס' והרא"ש בשאלה שפתחנו בה, קריאת התורה כחובת היחיד או כחובת הצבור. אם נאמר שהתקנה הבסיסית היתה שכל אחד ואחד יקרא,³⁹ א"כ בקה"ת כמו במגילה יכול העולה לצאת יד"ח בקריאת

35. קל"ט, ג.

36. וכך כתב במ"ב קמ"ג, לג: "לפי מה שכתב הרמ"א דאנו קוראים אפילו לע"ה ואפילו אינו יכול לקרות אחרי המקרא וכמו שכתבנו שם במ"ב וא"כ ישנתה האי דינא דלדין לעולם צריך לקרות שבעה קרואים ויברכו והש"ץ יוציאם בקריאתו".

37. קל"ט, ג.

38. סוכה לח, ב.

39. לעיל כן כתבנו בד' המאירי והמיכתם.

הש"ץ,⁴⁰ שהרי כולם חייבים בקה"ת ומה לי הש"ץ או העולה השומע. אולם לרא"ש אי אפשר לומר כן, שכן לדעתו הקריאה היא חובת הציבור ואינה כמגילה אלא ככל דברים שבקדושה. לפיכך העולה שהוא עיקר התקנה חייב לקרות בעצמו, וכלשון הרא"ש בתשובותיו:⁴¹

אבל שיברך הוא על מה שהחזן קורא והוא לא יקרא כלל, לא יתכן כלל.

וכ"כ בביאור הלכה בהסבר שיטת הרא"ש:⁴² "ואין הציבור רשאים לברך ברכת התורה על שמיעתם, אלא הקורא הוא המברך".

ה. המחלוקת בדין סומא ועם הארץ

והנה נחלקו הראשונים בשאלה האם סומא יכול לעלות לתורה. דעת התוס'⁴³ ועוד⁴⁴ שאין סומא יכול לקרות ולעלות בתורה שהרי אינו יכול לקרוא מן הכתב. וזאת על פי שיטת הרא"ש שאין אומרים שומע כעונה בקה"ת.

לעומת זאת, כתב המהרי"ל⁴⁵ שקורין לתורה אפילו עם הארץ וסומא, ואין נוהגים כרא"ש שפסק שהסומא לא יקרא. וכן באגודה כתב (ב"ק קד):

אי משום ברכה לבטלה, הלא הרואה (כלומר כל אדם אחר) פטור מלברך דהא בירך שחרית אלא שמחייב עצמו (שהברכה משום כבוד הציבור כדלעיל), האי נמי לא שנא, ואי משום דברים שבכתב וכו', הלא עכשיו לא קורא אלא החזן.

כמחלוקת זו כך היא המחלוקת בדין עם הארץ, אלא שהרמ"א השיג על המחבר בסומא ובעם הארץ,⁴⁶ אך באדם רגיל שאינו קורא עם הש"ץ נראה שמסכים

40. כ"כ ההגהות אשר"י מגילה (ג', א): "ושפיר דמי שראובן יברך ושמעון יקרא". מקורם באו"ז (מועדים סי' שעט, עמ' תצה במהד' או"ע) בשם הירוש' (מגילה ד, א), שהשומע כקורא, והובא ברמ"א תרצ"ב, א. וראה ט"ז קמ"א, ג שהביא זאת לענין קה"ת.

41. שו"ת הרא"ש כלל ג סימן יב. וכ"כ בשבה"ל סי' לו: "מצאתי בדברי הגאונים ז"ל כה דבר הרב על החזן הקורא בשביל העולה. מה שקורא החזן ושותק העולה לקרות, אי נמי קרי בהדיא, לא שפיר הוא ולא נפיק ידי חובתיה אותו המברך על התורה בקריאת החזן, דלא אשכחן דבכי האי גוונא יכול אינש לשוויי שליח. ואף על גב דכתבינן בהלכות ספר תורה דהתירו רבוותא לסייע את הקורא בתורה בין בקול רם בין בקול נמוך אנו לא חזינן בעניות דעתין שיוכל החזן לקרות בעבור העולה כי איך יברך זה ויקרא זה. כשם שהוא עושה שליח לקריאה כך יעשה שליח לברכה".

42. ביאור הלכה קמא, ב ד"ה לבטלה.

43. סוטה לט, א ד"ה כיון. אמנם לעיל ראינו ששיטת תוס' במגילה שונה.

44. ראה ב"י קמ"א, ב. ובדאי שמי שפוסל ע"ה ומי שאינו יודע לקרוא בודאי פוסל סומא. וכ' הרס"ג (בסידורו עמ' שס) שמי שאינו יודע כלל אסור שיעמוד לקריאה.

45. עמ' תנב בהוצ' מכוון י-ם. והביאו בד"מ קלה, ד וקמא, א.

שברכתו לבטלה. והסביר בביאור הלכה (קמא, א ד”ה לבטלה) שהרמ”א סמך על המהרי”ל רק לענין סומא ועם הארץ שאין להם תקנה אחרת, משא”כ באדם רגיל בודאי מחוייב לומר עם הש”ץ, והב”ח כתב לחלק בין ע”ה לסומא (והביאו מג”א קל”ט, ד).

ולהלכה כתב השו”ע (קלט, ב):

סומא אינו קורא, לפי שאסור לקרות אפי’ אות אחת שלא מן הכתב. הגה, ומהרי”ל כתב דעכשיו קורא סומא, כמו שאנו מקרין בתורה לע”ה.

נמצא שלהלכה שתי שיטות לפנינו: שטת הרא”ש, וכן פסק השו”ע, שאין להעלות עם הארץ וסומא לתורה. ולעומתם, שטת המהרי”ל להקל בסומא ובעם הארץ, ופסק הרמ”א⁴⁷ כמותו.

ו. מהו תפקידו של החזן?

כעת ננסה להגדיר מהי היא חלוקת התפקידים בין העולה לבין הקורא לכל אחת מן השיטות, ומה ההשלכות היוצאות מכך. לשם כך נתבונן שוב בדברי הירושלמי והתוספתא. בתוספתא (מגילה ג, ג):

חזן הכנסת לא יקרא עד שיאמרו לו אחרים... חזן הכנסת העומד לקרות אחד עומד ומחזן לו עד שעה שיקרא.⁴⁸

ובירושלמי (מגילה ד, א; כז, ב):

ר’ חגי אמר ר’ שמואל בר רב יצחק עאל לכנישתא, חמא חונה קאים מתרגם ולא מקים בר נש תחתיה⁴⁹ א”ל אסור לך, כשם שניתנה ע”י סרסור כך אנו צריכין לנהוג בה ע”י סרסור.

עאל ר’ יהודא בר פזי ועבדה שאילה⁵⁰ [דברים ה ה] אנכי עמד בין ה' וביניכם בעת ההוא להגיד לכם את דבר ה'.

מהו תפקידו של חזן זה? רס”ג כתב (בסדורו עמ’ שס) שיש לו שלושה תפקידים:

א. לקרוא את מי שיקרא (גבאי בימינו או סגן).

ב. להרים את הקול ב”המבורך” כדי שישמע הצבור ויענה.

ג. לעזור לקורא ולמתרגם ולומר לפנייהם אם יהיה אחד מהם שאינו יודע היטב.

46. קל”ט, ג.

47. אף שבד”מ כ’ שלא נ”ל דעה זו, מ”מ המנהג היה להקל.

48. ור’ ארחות חיים דין מה שמוסיפין בשני ובהמישי אחר שמונה עשרה ס’ יה וכו’.

49. הראשונים פ’ שראה חזן הקורא ומתרגם ללא אדם נוסף עמו.

50. פני משה: אמרה בדרך שאלה ותשובה ופשטה מהפסוק.

לענייננו חשוב התפקיד השלישי שבו ישנה מחלוקת עקרונית כדלקמן.

ז. מחלוקת רבנו יואל ורבנו אפרים בגדר ה"סרסור"

מצינו וכוח בין רבנו אפרים ורבנו יואל בתשובה המובאת בראבי"ה⁵¹ ובאו"ז⁵². ר' יואל סבר שהסרסור הוא העומד לצד הקורא בתורה ומסייע לו, ואילו ר' אפרים סבר שהסרסור הוא המתרגם לארמית את דברי הקורא. טענת ר' אפרים היא שאין דין סרסור אלא בזמן שיש צורך בתרגום, אבל בזמננו בטל דין הסרסור. וזה לשונו כנגד סברת ר' יואל:

ועוד וכי זה הוא סרסור ששנים קורין אם כן אין סרסור אחד כי אם שני סרסורין. ואם תאמר קול חזן אנו שומעין ולא קול הקורא אם כן <אם> היה הקורא משמיע קולו כמו החזן היה אסור, הא קא חזינן דאדרבה המגביה קולו הרי זה משובת, ובצרפת ראיתי רבינו יעקב מגביה קולו עם החזן. ובארץ יון ובלומברדיא הקורא קורא והחזן שותק, וישר כוחם, <דכתיב> ואנכי עומד וגו' **משה שומע מפי הגבורה ומשמיע לישראל**, ולא שניהם יחדיו כמו שאתה עושה והחזן שלך.

לעומתו, ר' יואל סבור שתפקיד הסרסור הוא מהותי, אלא שבמרוצת הדורות התפקיד נשתנה, ובלשונו:

מנהג כל המקומות שיש חזן הקורא השבעה לעמוד ולקרות, ואותן שקרוין הם קורין בתורה ומברכין, אבל החזן אינו מברך וקורא אלא שמייע לקרות עם הקורא מפני שיש שאין בקיאים לקרות ומקרא אותו כדרך שהיו עושין בבכורים, כדתנן <בבכורים>, כך פירש רבינו חמי הטעם בספרו... ועוד דמשמע בירושלמי שאין אדם קורא בתורה עד שיהא אחר עומד ומחזן עמו, דגרסינן התם רב שמואל בר רב יצחק עאל לכנישתא חמא חד בר נש קאים וקרי ולא מוקי איניש תחתויי אמר ליה אסור לך כשם שניתנה תורה על ידי סרסור כך אנו צריכין לנהוג בה על ידי סרסור עאל רבי יהודה בן פזי ועבדא שאלה אנכי עומד בין ה' וביניכם וגו' פירוש כמו שהיה משה רבינו מקבל התורה מהקדוש ברוך הוא ומגידה לישראל כך הקורא מקבל מהחזן ומגידה בקריאתו ומשמיעה לציבור, וזה שקורא בלא מוסרת אסור לו.⁵³

לכשתמצי לומר, את שיטת רבנו אפרים נוכל לתאר בעזרת התרשים הבא:

51. מגילה סימן תקנא.

52. שבת (מב, טז) עמ' קכו-קכח במהדורת אור עציון.

53. כשיל' ר' יואל כ' גם בס' המחכים לר' נתן ב"ר יהודה בן דורו של הרשב"א (עמ' 16): "שאותו העומד משמאל הקורא הוא החזן". והובאו ד' בארחות חיים (שם ס' יד). וכן פסק הרמ"א (קלה, יא).

הקב"ה נותן תורה למשה – והקורא בתורה הוא במקום משה להשמיע את התורה לעם. וכפסוק המובא בבבלי (מגילה כא, א) ”ואתה פה עמד עמדי ואדברה אליך” (דברים ה', כז).

לעומת זאת את שיטת רבנו יואל נתאר כך:

הקב"ה נותן תורה למשה (סרסור) – הוא מקריא לקורא – והקורא והעם מקבלים תורה. וכפסוק המובא בירושלמי ”אנכי עמד בין ה' וביניכם” (דברים ה', ה).

לעיל ראינו שנחלקו התוס' והרא"ש בגדרה של קה"ת, והעלינו שלרא"ש העולה הוא העיקר והוא אינו יוצא ידי חובה מדין שומע כעונה, בעוד שלתוספות העולה יכול לצאת ידי חובה על ידי הבעל קורא מדין שומע כעונה. נראה ששיטת הרא"ש תובן היטב לפי רבנו אפרים: גם אם יש סרסור (חזן), הוא איננו מהותי והעיקר בקה"ת הוא העולה המברך שהוא הקורא. החזן בזמן הגמ' היה מתרגם, וכיום הוא משמיע את הקריאה בקול רם. אמנם הרא"ש עצמו פוסק שיש צורך בסרסור (וכן הוא בשו"ע קמ"א, ד), בנגוד לר' אפרים שכיום כאשר אין תרגום הוא מיותר. אולם תפיסת הרא"ש שהעולה המברך הוא עיקר והוא הקורא, ונמצא שתפקיד הבעל קורא החזן איננו מהותי, ולכן העולה אינו יוצא יד"ח ע"י שומע כעונה. כאמור לעיל הדבר בנוי על התפיסה שקה"ת היא חובת הצבור, וחכמים תקנו שהקורא יקרא בברכה וממילא לא שייך שאחד יברך ואחד יקרא.

לעומת זאת, שיטת התוספות תובן היטב לפי רבנו יואל. תפקיד הסרסור היה קיים מאז ומעולם (לפי רבנו משולם תמיד קראו שנים ולתוס' רק לאחר התקנה), אלא שאם פעם החזן היה לוחש לקורא, כעת מפני התקנה החזן הוא הקורא. ומ"מ אין בעיה מהותית בשנוי זה, שהרי הקורא והעם מחוייבים בשמיעה וא"כ שומע כעונה.⁵⁴ ואפילו עם הארץ יכול לצאת ידי חובה בקריאת החזן שהוא הסרסור.

54. ומצאתי בשו"ת צמח צדק ס' לה (האחרון) שכ' בהסבר שיטה זו: "זה העולה לתורה המברך הוא ודאי יצא י"ח ע"י שמיעה זו מחיוב שמיעת התורה בצבור. שזה ה' התקנה שיקראו בצבור בשביל שמיעת התורה כמ"ש הרמב"ם ר"פ י"ב (משה רבנו תיקן להם לישראל שיהו קורין בתורה ברבים כדי שלא יהיו שלשה ימים בלא שמיעת תורה... וא"כ זה העולה ששומע היטב ביתר שאת משאר הצבור. יכול לברך על שמיעה זו ששומע התורה בקריאתה בצבור. ואינו מברך על קריאת הש"צ בלבד להוציא את הש"צ י"ח מהברכה. כ"א מוציא י"ח עצמו. שחייב לשמוע בצבור. דשומע כקורא. אף ש"ל שהברכה לא שייך בשביל שמיעת יחיד במעמד הצבור כ"א בשביל שמיעת עשרה דהא אין קורין בתורה בפחות מעשרה. אין זה מוכרח דאע"פ שצ"ל עשרה מי לנו הערב שכל העשרה שומעים היטב ואעפ"כ מברך הקורא. א"כ כל יחיד העולה לתורה במעמד עשרה. אף על פי שאינו קורא רק שומע כיון דשומע כקורא שפיר יכול לברך על שמיעתו התורה

ומדוייק לשון ר' יואל: הקורא מקבל מהחזן ומגידה בקריאתו ומשמיעה לציבור, ואסור לקרוא ללא תיווך.

לאור הדברים, ניתן לבאר מחלוקת נוספת בשאלה כמה אנשים צריכים להיות נוכחים בזמן קה"ת. השו"ע כתב (קמ"א, ד):

אם ש"צ רוצה לברך לעצמו ולקרות, צריך שיעמוד אחר אצלו, שכשם שנתנה תורה על ידי סרסור כך אנו צריכים לנהוג בה על ידי סרסור.

וכ"כ בארחות חיים (שם סי' יד) שאותו העומד לשמאל הקורא הוא החזן, והקורא לימינו שנאמר (דברים לג, ב) מימינו אש דת למו.⁵⁵

לאור מה שנתבאר יש לומר כך:

לפי ר' אפרים (והרא"ש) בקריאת התורה העולה הוא המשמיע לעם את התורה. למעשה לר' אפרים אין צורך באדם נוסף מלבד העולה המברך, אלא שהחזן מסייע לו, אם בלחישה אליו (בעבר) או בהגברת קולו (היום). בודאי אין צורך באדם שלישי. קריאת התורה היא מהעולה אל העם.

לעומת זאת לר' יואל (והתוס') הסרסור הוא חלק מהותי מקה"ת. יש כאן מעין נתינת תורה מפי משה (הסרסור, הקורא בתורה) אל העולה ששומע. בתוך מבנה כזה יש כאן מקום להוסיף את המקור לכל, וכפי שכתב הלבוש המובא במ"ב (מ"ב שם ס"ק טז):

נוהגין שהגבאי או הקונה המצות עומד אצל ס"ת וזה נקרא סגן כדי שיהיה ג' היינו שהסגן הוא כביכול במקום הש"י שהוא מצוה לקרות לכל מי שירצה, והקורא הוא הסרסור במקום משה, והעולה הוא המקבל במקום כל ישראל ובשליחותם [לבוש].

ובאמת זהו מנהג הקדמונים שיהו שלשה עומדים אצל ס"ת כמו שכתוב במסכת סופרים פי"ד הי"ד.

ה. נפקא מינות נוספות בין התוספות לרא"ש

ננסה בע"ה לסכם ולהוסיף נפקא מינות למחלוקת העקרונית, לעורר לב המעיינים: א. להעלות לתורה ע"ה וסומא: למחבר הפוסק כרא"ש אסור בעוד שלרמ"א מותר (לעיל פ"ב סעיף ה).

בצבור ולא על קריאת הש"צ לבד. כ"א על שמיעתו ממש. היינו על שמיעת יחיד השומע כקורא במעמד הצבור. ודפח"ח.

55. דבר זה מדגיש שהקורא הוא עיקר המצוה, כמ"ש הרא"ש.

ב. כמה צריכים לעמוד ליד ליד הס"ת? לשו"ע הפוסק כרא"ש שנים, למ"ב ועוד שלשה (לעיל פ"ב סעיף ז).

ג. קטן כבעל קורא. מדין הגמ' "הכל עולין למנין שבעה אפילו קטן" (מגילה כג, א⁵⁶). האם בימינו קטן יכול להיות בעל קורא? המג"א (רפ"ב, ו) כ' שאינו יכול, שהרי הוא המוציא את הרבים. ואכן לדברינו לשיטת הרמ"א הפוסק כתוספות כך הוא. אולם הפמ"ג והדה"ח מקילים בשעת הדחק (מ"ב רפ"ב, ג). וכתב הצ"צ (חי' למשנה מגילה עמ' 154) שהדבר תלוי במחלוקת בסומא: לרא"ש ולמחבר הפוסקים שסומא אינו יכול לעלות העיקר הוא העולה, וממילא הקטן יכול להיות בעל קורא. אך למהרי"ל (ולרמ"א) הפוסקים שסומא יכול לעלות, ולדעתם בעל הקורא מוציא את העולה ידי חובה, אסור לקטן להיות בעל קורא, שאיך יברכו אחרים על קריאתו והוא אינו מחוייב ואיך יוציא יד"ח?

ד. שמיעת קה"ת ברמקול. הפוסקים בימינו דנו בדין השמעת דברים שבקדושה ע"י רמקול. לדברי הגרש"ז⁵⁷ אין יוצאים ידי חובה על ידי רמקול, ויש לשמיעה זו דין הנפת סודרים שהיתה באלכסנדריה של מצרים⁵⁸. אמנם, לדברינו בענין קה"ת שאלה זו תלויה במחלוקת: לפי הרא"ש שהעיקר הוא העולה והקורא אינו אלא מסייע להשמיע קול, א"כ מה לי קורא ומה לי רמקול, כיון שסו"ס הקול נשמע, וכמו בקטן דלעיל. אולם לרמ"א וסיעתו שיש חיוב על הקורא להוציא את העולה מדין שומע כעונה ממילא א"א להוציאו ע"י רמקול כבמגילה. וב"ה מצאתי שכתב כדברי הרב שטרנבוך בספר תשובות והנהגות⁵⁹ וזה לשונו:

מי שבקי בפעולת הרמקול רואה בעליל שא"א לצאת בו מ"ע שבשמיעה. ומצוי בכותל המערבי קהל גדול בחוה"מ ושומעים קה"ת ברמקול, ולכאן נ' לחשוש שאין יוצאין, אבל אני מצדד עוד בזה, דבקריאת התורה אולי תיקנו דמספיק לשמוע, שענינה לשמוע דברי תורה, וכיון שהצבור שומעים הקול מספיק, ובזה נתפוס כד'

56. כפי שראינו בשאלות הקודמות גם כאן נחלקו הראשונים כיצד להסביר דין זה. רבנו יהונתן לשיטתו כתב (על המשנה מגי' פ"ד מ"ה) קטן קורא בתורה לפי שקריאת התורה אינו אלא להשמיע לצבור, ומה לי בין השמעת גדול לקטן. לעומתו כתב הר"ן (יג, א ד"ה הכל) שבזמן המשנה לא היה עולה קטן כיון שאינו יכול להוציא האחרים ידי חובה בברכתו. ממילא קטן רק מצטרף להשלים אך אסור שיהו רובם קטנים (ור' הל"ב מגי' כג, א).

57. קובץ מאמרים בענייני חשמל בשבת עמ' 39. ור' פסקי תשובות ס' תרפט שאסף כל הדעות בענין.

58. סוכה נב, א.

59. חלק א, ס' קנה. והובא בפס"ת ח"ב עמ' קיג.

החזו"א ולא צריך לזה מבר חיובא דוקא.⁶⁰ אבל אם הגדר שומע כעונה, לא חידשה תורה בשמיעה כה"ג וצריך באמת בר חיובא דוקא, והאחרונים נסתפקו בזה. הנה מפורש בדבריו שדין זה תלוי במחלוקת המתבר והרמ"א, שלמחבר יהיה מותר ולרמ"א אסור. ולא באנו להכריע אלא לעורר. עקבנו אחרי תקנת קה"ת לדורותיה, וראינו כיצד מתוך התפיסות השונות נגזרות מסקנות שונות.

לסיום נביא דברי הביאור הלכה:⁶¹

ואשרי מי שנותן כבוד לתורה וכמו שנאמר (שמו' א ב, ל) כי מכבדי אכבד.

60. לענ"ד אף לגרש"ז לפי הרא"ש אפשר לצאת, וראיה מתוס' סוכה (שם ד"ה וכיון) שבקריאת ס"ת יוצאין בברכות בהנפת סודרין. ובעצם הענין של קה"ת כחובת היחיד או הצבור ר' בד' הגרש"ז הליכות שלמה תפלה עמ' קמב, קמד ושנ.

61. קמ"ו, ב ד"ה והנכון.